

محمد فضولی 1498 ~ 1556

داهی آذربایجان شاعیری، لیریک شعرین آن بویوک اوستادی محمد سلیمان اوغلو فضولی کربلا شهرینده آنادان اولموشدور. فضولی ایلک تحصیلی آتاسیندان آلمیشدیر. عومرونو دائم یوخسوللوق ایچریسینده کچیرن شاعیر شخصی مطالعه یولو ایله دؤورونون اساس علم لرینی اؤیرنمیش، زحمتکش خالقی آدادان حاکیم صنیف نماینده لرینه منفی مناسیبتینی بدیعی اثرلرده عکس اتدیرمیشدیر. فضولینین (لیلی و مجنون)، (رند و زاهد)، (انیس القلب)، (بنگ و باده)، آذربایجان، فارس و عرب دیل لرینده اولان، دیوانلاری و باشقا اثرلری اونا دونیا شوهرتی قازاندیرمیشدیر.

شاعیرین غزل لریندن توتموش پوئمالارینا قدر کیچیک و بویوک حجم لی اثرلرینه آذربایجان خالقینین درین دکاسی، ایستک و آرزولاری، اخلاق و ذوقو، عادت – عنعنه لری، حیاتا باخیشی بویوک صنعتکارلیقا، ایفتیخار هیسی ایله عکس اتدیرلمیشدیر. بیر آذربایجان ادبیاتینین دییل، دنیا ادبیاتینین آن گوزل صنعت اینجیلریندن اولان (لیلی و مجنون) پوئماسی تکجه ایکی گنجین فاجعه لی سوگیسینی دییل، اؤز دؤورونون و اوجب ایجتیماعی مسئله لرینی ده احاطه ادیر. فضولینین مشهور (شیکایتنامه) اثری ادبیات تاریخیمیزده بدیعی نثرین ایلک نماینده لریندن بیری دیر.

محمد فضولی ۱۵۵۶ – جی ایلده طاعون خسته لیگیندن وفات اتمیشدیر.

شېكايت نامه (نیشانچی پاشایا مکتوب)

عالم مولکونو بزه ین پادشاه و اولکه لرین حکمت صاحیبی اولان حاکیمی بو آباد دونیانی اینسان لارین گوزرانینا وقف ادیب، آیریمینی عدالتلی پادشاه لارا و مرحمتلی حاکیم لره تاپشیردیقجا، وارلیق میدانین داریسقال داخماسیندا قالان، کومه یه احتیاجی اولان آدمالارین هر بیرینه گیزلی خزینه سیندن لازم اولدوغو قدر دائمی پای یتیشدیکجه، خلافت دیوانینا رقم لر یازان الینیزده کی موشک ساچان قلم احتیاج صاحیبلارینین روزی خزینه سینین آچاری اولسون و سلطنت اساسینین مؤحکم لندیریلمه سینی بیلدیرن قلمینیزین آنبر ساچان یازیلاریندا عقل صاحیب لرینین گوز ببکاری بصیرت نورو تاپسین. موختلیف تعریفین شرحی و عادی دوعا روسومونو ادا اتدیکدن سونرا:

اسکیک بیر قول قدر، قدر – قیمتی،
فضولی سؤیله بیر بیر حکایتی:
کی، یئزیم عوضلتین مولکی اولارکن،
قناعت کونجونده مسکنیم وارکن،
باشیما جاه – جلال سؤداسی دوشدو،
تاماحکار آدمالار هاواسی دوشدو.
ایسته دیم شان – شؤهرت مرامیم اولسون،
منیم ده بیر یوکسک مقامیم اولسون.
یوکسلسین قیمتیم، اوجالسین آدیم،
شاهیمن لوطفوندن ینتسین مورادیم.
بیلمه دیم کی، حالیم پریشان اولار.
حسد اهلی منی هؤرمتدن سالار.
تاماحین نه یامان بیر حؤکمو وارمیش،
مردی نامردلره بنده قیلارمیش.
هر کس اومیدینی کسر آلاه دان،
اوز توتوب، پای اومار باشقا درگاهدان،
قازانجی ذلیللیک اولار، خسارت،
اندر اومیدینی مایوسلوق قارت.

خولاصه ایقتیدارباشیمی قناعت تاجی ایله و اعتبار ووجودمو عوضلت خلعتی ایله بزه ییب، معنا عالم لرینه صاحیب اولماغی ماددی عالمی اله کچیرمکدن اوستون بیلیب، لاقیدلیک مولکونون پادشاهی یوخسوللوق و فنا اولکه لرینین حاکیمی ایکن،

ذاتیمداکی جوهر تکامل طلب اتدی، معیشت طرزیمدن ئوککول رنگی سیلندی؛ هوممت عالمیندن منه خطاب ادن ملکدن بو ایلهمی اشیتدیم کی، ((ای غافیل، ماددی عالم الهی صفت لرینین تظاهرو و سونسوز سعادت نورونون قاینای دیر. مولک ملکوتدان هئچ بیر وجه له آیریلماز. مولکون خصوصیت لریندن فایداالانمایانلار ملکوت عالمینه نائیل اولایلمزلر. مولکون حاکیملرینه مراجعت اتمک، ایسته دیین بخششلی الماق اوچون بیر واسطه و عصرین پادشاه لارینا یاخینلاشماق، مطلبه چاتماق اوچون بیر سبب دیر. دوغرو حادثه لردن بیر دیر کی: ((پادشاه الله - ین کؤلگه سیدیر)) اونا لاقید باخماق خطادیر و هر کسه معلوم اولان خبردیر کی، ((مورسل پیغمبر و مقرب ملک دن باشقا، پادشاه لیق مقامدان یوکسک مقام یوخدور)) و اوندان اوز دؤندرمک روا دییل. خصوصی ایله، بیزیم پادشاهیمیز کی، سلطنت مقامی ایله یاناشی معنوی مقامی، یعنی خلافت مقامی و حاکمیت تختی، حقیقته امامت تختی دیر:

سلطان سلیمان هم دنیز، هم قیطعه لر ۳ پادشاهی دیر، ذاتی - ولایت پروری عدلین بؤیوک درگاهی دیر. اوندان، الهی، اولماسین خالی ولایت تختیمیز، چونکی ولایت گوهری صاف قلبینین دیلخواهی دیر.

خولاصه، بو تحریکه اساساً عالی درگاهدان بیر پای ایسته دیم و دولت باشچیلاریندان یار دیم الماق سعادتینه و بخته ورلیگ شرفینه نائیل اولدوم. دوققوز فلهک اعتاسیزلیق گوزو ایله باخدیغیم حالدا، وقف حسابینا دوققوز آقچایا ۱ قناعت اده جه بیم حاققیندا جواب الیم.

بارات اوچون عریضه نی دونیانین پناهگاهی اولان سلطان درگاهینا گؤندردیم و گوزله مه یه باشلادیم. اومیدله گوزله مک مددتی باشا چاتیب، ایننتظار گونلری بیتدیکدن سونرا خوش خبر قاصیدلر منه سوندیریجی جاوابین چاتدیغی بارده مژده گتیردیلر. منه بیر مبارک فرمان و شاهانه بارات یتیردیلر کی، معرفت خلعتی ایله بزنمیش، عرفان بزه گی ایله سوسلنمیشدی ۲. یازیلارینین انبرینده ((ولیلی اذا سجا)) (کئجه نین قاراللیق چاغینین رنگی)، آغ یتیرلرینین کافوروندا ((وصوبی اذا تجلا)) (سحرین ایشیقلازما چاغینین آیدینلیغی)، صحیفه سینده کی سطرلرین خططی سخاوت یاغیشینین بولوتلاری، خطلرینده کی نؤقطه لر سمدادی اولوز دنه لری ایدی. مطلب لری ثر اینجی ایله دولو صدف ایدی کی، کرامت دنیزی دالعالانراق، ساحيله آمیش و خوتن آهوسونون گؤبه یی کیمی صاف موشک ایله دولاراق، کمالی - عزت و احتراملا گلیب، منه چاتمیشدی.

عنوانینین باشلانغیجی (حول - حقول - مبین) ((او آیدین گورونن حاقدیر))؛ مضمونونون قایه سی (ذالك فضل الله یوتیهی من یشاء و الله ذالفضل العظیم)

((الَاهِين فضيلتى دىر كى، ايسته دىيى آداما بخش ائدر. آلاه بؤيوك فضيلت صاحيبىدیر))؛ مفهومون سونو ايسه (انه من سليمان و انه بسم الله الرحمن الرحيم) (بو، سليماندان دىر و باشلايئرام باغيشلايان و رحم ادن آلاهين آدى ايله) – آيه لر ايدى.

نه شاد خبردى، نه شانلى نيشان، نه خوش فرمان،

نه نامه كيم، يتيرير فيض، ذوق آلير اينسان،

نه خوش هلال ايدى، شفقت كرم سماسيندا،

نه خوش كليددى، آچاردى خزينه – احسان.

صفا ورن اوره يه صاف بير صحيفه ايدى.

اونونلا موشك ايله، انبرله دولموش ايدى جهان.

دوغروداندا، او رحمت آيه سينين نازل اولماسى ايله سينيق قليبمه، اله بير سوينج

گلدى كى، وصفينى سؤيله مك له يتيرمك و يازماقلا احاطه اتمك ممكن دييلدى. او

سعادت سرمايه سى اله چاتديقدا كدرلى كؤنلومه اله بير سوينج دولدو كى، تصويرى

احتمال خاريجينده دىر.

اونونلا قليبمه بير ذوق گلدى، اولجاغين آگاه،

دنديم: بو نشئه نى سنى منه ورتدين، الله

مختصرى بودور كى، تام بير اوميدله اختيارسيز آياغا دوردوم و حؤكمو گؤسترمك

اوچون و قفلر و كيلينين حوزورونا باش ووردوم. دوغرودور، وكيل ايله گؤروشمه

يه فرصت دوشمه دى و اليم اونون يوكسك اته بينه چاتمادى. لاكين شؤهرتى ديئلرده

گزن اداره سينه اوز قويدوم و چون آن پيس بير زاماندا و اوغورسوز آندا

حوزورلارينا گئتديم، اورادا بير دسته آدم گؤردوم كى، سؤزلرى پريشان، نه اوندا

صافليقدان بير اثر و نه ده حقيقتدن بير نيشانه وار ايدى. تولىمولارين حيله تورو،

مجليس لرينده كيلر ((سانكى حيوان بلكه حيواندان دا قودورغان)) ايديلر. ياراماز

حركتلرى روحون سوهانى كيمى و قلبى يارالايان سؤزلرى نووحوون طوفانينين

دالغالارى كيمى ايدى.

سالام ورتديم، – رشوت دييلدير ديهه آلماديلار. حؤكمو گؤسترديم، محل قويماديلار.

ظاهرده اوزلرينى اطاعته آماده گؤسترسه لرده، باشقا ديل ايله بوتون سوال لاريم

بو جور جواب ورتدiler:

دنديم: – اى جنابلار، بو نه ياراماز حركت، بو نه قاشقباقدير؟

دنديلر: – بو بيزيم كؤهنه عادتيميزدير.

دنديم: – منه يارديم اتمه يى لازم بيلميشلر و تقاعد باراتى ورميشلر كى، اوندان

هميشه ليك فايدالانام و پادشاهين عؤمرونه آسوده ليكله دعا ايم.

دنديلر: – آى يازيق سنه ظلم اتميشلر و آينه اوار اچيليق كاغذى ورميشلر كى،

فايداسيز يئره قاپيلار گزه سن، دالاشيب ساواشاسان، پيس – پيس اوزلر گؤره سن و

چيركين سؤزلر ايشيده سن.

دئدیم : - باراتیمین مضمونو نه اوچون ووسول اولماز؟
دئدیلر : - قالیقار بابتیندن دیر، ووسولو ممکن دیل.
دئدیم : - بو قدر وقفلر قالیق سیز اولارمی؟
دئدیلر : - دربارین مخاریجیندن آرتیق قالسادا، بیزدن آرتیق قالارمی؟
دئدیم : - وقف مالینی آرتیق منیمسک و بالدير.
دئدیلر : - پولوموز لا ساتین المیشیق بیزه حلال دیر.
دئدیم : - حاق - حساب ایسته سه لر، بو عمللرین اوستو آچیلار.
دئدیلر : - بو حاق - حساب قیامت ده باخیلار.
دئدیم : - بو دونیادا حاق - حساب ایسته نیله بیلر، - خبرینی اشیتیمیشینیزمی؟
دئدیلر : - اوندان دا قورخوموز یوخدور. چونکی کاتیلری راضی سالمیشیق.
گوردوم کی، سووالیما قورو جوابدان باشقا بیر شئی ورمیرلر و احتیاجیمین بو باراتلا رفع اولونماسینی لازم گورمورلر. چاره سیزلیکدن موباحیسه دن آل چکدیم، مایوس و محروم تک - تنهالیک کونجونه چکیدیم.
من باراتین اوجباتیندن تحقیر اولوندوغوم اوچون اوندان کوسگون و باراتیم فایداسیز عذاب و ردیگی اوچون مندن خجالتلی دیر. او، یالانچی شاهد کیمی دانیشدیغیندان پشمان، من یالانچی شکایتچی کیمی پیس عملیم اوچون پریشانم. او، لغو ادیلمیش حؤکم کیمی قیمتینی ایتیرمیش، من ایسه آلدانمیش قول کیمی هر آرزودان محروم اولموشام.
من اونا فیتنه، اول منه آفت،
نفرت اندیم من اوندان، اول مندن،
من اونا قوصصه، اول منه مؤهنت،
اوز چویردیم من اوندان، اول مندن.
خولاصه، امیدسیرلیگیم تام شدت ادیکده و حیرت دنیزی آشیب داشدیقدا خاطیریمه بو گلدی و غملی قلبیمه بو معنا سراعت اتدی کی، سخات افقوندن دوغان کرامت گونشی قارا بولوتلار پرده سی آلتیندا گیزلنه بیلمز و مرحمت منبعیندن آخیب گلن التقات چشمه سی وحشی کولکلردن قوپان فنا توروندان بولانا بیلمز. چوخ چکمز کی، مانع لر آرادان قالدیر یلارو انگلر دفع ادیلر.
فراغت مولکونون اهلینه قارشی بو دیبل ممکن،
خلیفه باریگاهیندان گلن فرمان رین اولسون.
دیبل ممکن، قناعت خزینه سیندن پای اومانلار اوچون،
شاهین فرمانی ظالم، رحمسیر بیر اژدها اولسون.
ای منیم بویوگوم ! بو حقیقت ده گیزلی قالمالی و اوستو اورتولمه مه لیدیر کی،
منه یتیش شاهانه باراتین مضمونو گؤندرین عریضه یه مطابق اولمادیغیندان وجهی نین ووسولو ممکن اولمامیشدیر. دوغرودان دا، اگر، (قالیق) سؤزوندن مقصد بودور کی، خدمتچیلرین معاشی، تقاعدچولرین تقاعدو، حیوانلارین یئم خرجی،

نۆكرلرين بئمه يى، سۆكوب – تىكمك ايشلرینه لازم اولان مصاريف و ساير خرچلر اوده نيلديكن سونرا بير شنى آرتيق قالارسا، منه چاتسين، بو، او دمكدیر كى، منه قارشى اعتتاسيز ليق اولموشدور. گورونور پادشاهين عالى درگاهيندان بئله بير ايشاره وريلميشدير كى، تقصيرلى قول اولان حقير فضولى خدمتلى قاباغيندا اوزونو التفات گورمه يه حاقلی حساب ادركن و يارديم آلاق اوچون اوزونو بو يارديمى آماغا حقى اولانلارین هاميسيندان واجب حساب ادركن، شاهانه مرحمتيم و خسروانه كرامتيم جوشه گلدى كى، سخاوتيمدن بير علامت اولان بو باراتى ورديم و بويوردوم كى، بوندان سونرا اوز ايقتيدار رتبه سيني و اعتبار درجه سيني بوتون ديلنچيلردن، حتى حيوانلاردان، داشدان، تورپاقدان اسكيك و قيمتسيز بيليب، اوز مقاميندان خبردار اولالا و عبث بئره بارات ايسته ميه.

بو حادثه دن منيم چكديگيم عذاب، عذيب و دوشدويوم خرچ – خسارت منى هئچ ده دوشوندورمور. منى دوشوندورن و بو مکتوبو يازماغا وادار ادين سيزين چكديگينيز زحمتلردير كى، هئچه گئندى. نه اتمه لييم ؟ ايمدن نه گلير كى، عوضينى ادم و خجالتيندن چيخام. قضائين قلمى بئله يازميشميش:

سروريم، فلکين اويوندور ايشى،
هميشه آرزونجا اولماز گئديشى.
هر قونچا تر ميوه يئتيرمز باغدا،
بير چوخو قورويوب، ايتر بوداغدا.
توکنمز اولسادا غميم، مؤهنتيم،
هئچ كسدن ديبل بو شيكايتم.
منى اوز طالعيم جفايا سالدی،
هر آندا مين درده، بلایا سالدی.
يوخسا، پادشاهين قابيى اينان،
التفات منبعى اولموش هر زامان،
ايسته رم او يوكسك مقام وار اولسون،
قيامت اولونجا پايدار اولسون.
ايعانيين باشى گويه اوجالسين،
اركانى هميشه سلامت قالسين.

سون

۱- قديم پول واحدی

۲- بزه نمک

۳- قاره

كۆچورن: جلال حسن اوغلو

۲۰۰۵ – جى ايل